

Developing a Conceptual Model of Spouses' Spiritual Intelligence Based on the Quran and Hadith

Mohammad Reza Jahangirzadeh¹ , Mohammad Hossein Rafiee² , Mojtaba Farhoush^{3*}

1- Department of Psychology, Imam Khomeini Institute, Qom, Iran.

2- Department of Quran and Science, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

3- Department of Quran and Psychology, Al-Mustafa International University, Qom, Iran.

*Correspondence should be addressed to Dr. Mojtaba Farhoush; Email: mojtaba.farhoush@gmail.com

Article Info

Received: Des 24, 2024

Received in revised form:

Feb 4, 2025

Accepted: Mar 10, 2025

Available Online: Jun 22, 2025

Keywords:

Intelligence

Islam

Model

Personal satisfaction

Spirituality

Spouses

Abstract

Background and Objective: Spiritual intelligence has been found to be a crucial factor in enhancing marital satisfaction. Therefore, the objective of this research was to develop a conceptual model of spouses' spiritual intelligence based on the Quran and Hadith.

Methods: To develop the spiritual intelligence model, the thematic analysis method was employed for data collection. The study population comprised the Quran, authentic collections of Hadith (e.g., al-Kulayni's al-Kafi, al-Tusi's Tahdhib, and al-Tusi's al-Istibsar), and individual Hadiths with sound chains of transmission (*isnad*). Purposeful sampling approach was used. Subsequently, qualitative content analysis was applied to analyze the data, and its validity was confirmed through content validity assessed by eight experts holding PhDs in Psychology and Islamic sciences Level 4 in. Ultimately, a conceptual model of spiritual intelligence for spouses based on the Quran and Hadith was proposed. The authors reported no conflict of interests in this study.

Results: The research findings revealed that the spiritual intelligence model for spouses, based on the Quran and Hadith, consists of three main components and 11 sub-components:

1. Spiritual Rationality (Purpose and Meaning in Life, Understanding the Reality of the World, Belief in the Hereafter, Self-awareness).

2. Spiritual Experience and Positive Emotions (Feeling of Proximity to God, Love and Respect for the Spouse, Sense of Responsibility toward the Spouse).

3. Spiritual Adaptability (Moral Self-regulation, Spiritual Self-discipline, Forgiveness, Problem Solving Skills).

Conclusion: The application of this model can serve as a foundation for designing educational programs, spiritual-marital interventions, and supporting spousal relationships through an integrative approach combining religious and scientific perspectives. This study establishes a framework for future research in the intersection of marital dynamics, spiritual intelligence, and Islamic philosophy.

 <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i2.47072>

Please cite this article as: Jahangirzadeh MR, Rafiee MH, Farhoush M. Developing a Conceptual Model of Spouses' Spiritual Intelligence Based on the Quran and Hadith. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(2):25-39. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i2.47072>

Summary

Background and Objective

One of the key factors in enhancing marital satisfaction is spiritual intelligence (5). Research has demonstrated that high spiritual intelligence in spouses is associated with marital satisfaction and marital commitment (8). Spiritual intelligence differs from spirituality. Sometimes, an individual or even all family members may possess high spirituality, yet experience severe marital conflicts due to a lack of ability to utilize spiritual resources for adaptation. Thus, spirituality alone does not necessarily increase marital satisfaction. However, spiritual intelligence encompasses a set of abilities, capacities, and spiritual resources whose application enhances adaptation (10). Developing a model of spiritual intelligence for spouses based on the Quran and Hadith can enrich its content and cultural relevance, making it suitable for intervention within the Iranian society, which is rooted in Islamic culture. Accordingly, the present study aims to formulate a conceptual model of spiritual intelligence for spouses by reviewing Quranic verses and narrations from the Infallibles (Hadith).

Methods

For the purpose of developing a model of spiritual intelligence for spouses, qualitative content analysis was employed. The research population consisted of the Holy Quran and valid collections and individual narrations of Hadith. After analyzing 140 propositions and two ten-proposition sets, no new data emerged, indicating that the researcher achieved data saturation. Subsequently, the model was designed, and its content validity was confirmed by eight experts in Islamic psychology.

Results

Based on the research findings, the components of the spiritual intelligence model for spouses are as follows:

1. **Spiritual Rationality:** Includes meaning and purposefulness, understanding the reality of the world, belief in the hereafter (ma'ad), and self-awareness;
2. **Spiritual Experience and Positive Emotions:** Encompasses feeling close to God, love and respect for the spouse, and a sense of responsibility toward the spouse;
3. **Spiritual Adaptation:** Comprises spiritual resilience, spiritual self-control, spiritual forgiveness, and problem-solving skills.

Conclusion

In explaining the findings, it can be stated that spiritual rationality involves the ability to understand and analyze the spiritual dimensions of life and apply them in behaviors and decisions. This construct not only aids in comprehending divine truths but also enables individuals to consider the spiritual aspects of marital problems and conflicts, leading to better decision-making and, consequently, increased adaptation (44).

Meaning and Purposefulness: This entails the ability to deeply reflect on life values and goals. Attention to the purpose and meaning of life imbues spouses' lives with value and a clear direction, reducing their focus on problems and reframing each challenge as an opportunity for proximity to God and spiritual growth. This individual and mutual growth enhances their adaptation in marital relationships.

- **Understanding the Reality of the World:** This refers to an individual's ability to recognize the realities of the world and accept its temporality. As a result, spouses view problems and disagreements with their partner as minor and temporary, exhibiting greater flexibility, which improves their marital relationship.

- **Belief in the Hereafter (Ma'ad):** It refers to the individual's belief in the hereafter; s/he holds that every good deed will be rewarded in the hereafter (46). Consequently, they monitor and evaluate their actions. Belief in the hereafter helps spouses improve their ethics and exhibit positive behavior in daily life, as this worldly morality and conduct directly influence their fate in the afterlife.

- **Self-Awareness:** This involves understanding and recognizing one's characteristics, needs, strengths, and weaknesses. Such awareness enables individuals to make rational and purpose-driven decisions in life. Those who better understand their emotions and reactions can exhibit more appropriate behaviors during stressful situations, reducing tensions and increasing satisfaction in marital relationships (48).

- **Spiritual Experience and Positive Emotions:** This includes states that an individual experiences through connection with God, performing good deeds, and ethical and emotional interactions with their spouse (44). Attention to God's signs in the system of creation and divine blessings fosters spiritual vitality and a sense of closeness to God. Love and respect for the spouse strengthen emotional bonds and positive feelings between partners. A sense of responsibility toward the

spouse involves recognizing and accepting one's role in relation to the spouse and striving to maintain and enhance it.

- **Spiritual Adaptation:** This refers to an individual's ability to align religious values and principles with daily behaviors, strive for inner peace in the relationship, and manage conflicts and challenges (9). Adaptation and conflict management are integral parts of spouses' spiritual intelligence.

- **Spiritual Resilience:** This is the ability to withstand difficulties by relying on faith and spiritual values. Spouses who exhibit patience and resilience in marital challenges and conflicts can contribute to their own and their partner's spiritual growth, overcome life crises, and experience greater adaptation (44).

- **Spiritual Self-control:** This is the ability to regulate emotions, desires, and behaviors based on spiritual and ethical principles. Spiritual self-control enables couples to address tensions and problems with an approach rooted in spiritual values, avoiding negative reactions and fostering greater adaptation (48).

- **Spiritual Forgiveness:** This enhances the capacity to forgive based on spiritual principles, promoting reconciliation and emotional healing in marital relationships.

- **Problem Solving Skills:** These allow individuals to engage in constructive dialogue with their spouse during differences of opinion, resolve conflicts, and strengthen intimacy, cooperation, and family cohesion, thereby increasing family unity (53).

The findings of this study align with certain dimensions of previous research on spiritual intelligence components. For instance, the sub-components of self-awareness and attention to life's purpose and meaning uncovered in the present study are consistent with the spiritual intelligence model proposed by Darmanaki Farahani (2012). The conceptual model of spiritual intelligence for spouses, based on the Quran and Hadith, provides an effective framework and roadmap for empowering spouses spiritually and psychologically, offering valuable guidance to experts, educators, and family counselors.

One limitation of this study is the lack of attention to psychology articles and research in Arabic during the model's development.

Based on the limitations, it is recommended that future model development include consideration of psychology articles and research in Arabic.

Acknowledgements

Gratitude is extended to all individuals who assisted the researchers in conducting this study.

Ethical considerations

According to the authors of the article, this article is an excerpt from the third author's doctoral dissertation entitled "Developing a conceptual model of spouses' spiritual intelligence based on the Quran and Hadith and constructing its package to improve marital satisfaction".

Funding

According to the authors of the article, this research was not sponsored and was written at the authors' personal expense.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interests in this research.

Authors' contribution

Collaboration and supervision in research execution: First and second authors; writing all sections of the article: Third author.

تطوير نموذج مفاهيمي للذكاء الإصطناعي لدى الزوجين من منظور القرآن والحديث الشريف

محمد رضا جهانغيرزاده^١، محمد حسين رفاعي^٢، مجتبی فرهوش^{٣*}

١- قسم علم النفس، مؤسسة الإمام الخميني، قم، إيران.

٢- قسم القرآن والعلم، جامعة المصطفى العالمية، قم، إيران.

٣- قسم القرآن وعلم النفس، جامعة المصطفى العالمية، قم، إيران.

* المراسلات الموجهة إلى الدكتور مجتبی فرهوش؛ البريد الإلكتروني: mojtaba.farhoush@gmail.com

الملخص

معلومات المادة

خلفية البحث وأهدافه: أثبت الذكاء الروحي في الكثير من المجالات البحثية نجاحه، وأنه من العوامل المؤثرة في رفع مستوى الرضا من الحياة الزوجية. يهدف هذا البحث لتطوير نموذج مفاهيمي للذكاء الروحي لدى الزوجين من منظور القرآن والحديث الشريف.

الوصول: ٢٢ جمادى الثاني ١٤٤٦
وصول النص النهائي: ٥ شعبان ١٤٤٦
القبول: ٩ رمضان ١٤٤٦
النشر الإلكتروني: ٢٦ ذى الحجة ١٤٤٦

الكلمات الرئيسية:

الإسلام

الذكاء

الرضا الشخصي

الزوجان

النزعة الروحية

النموذج

منهجية البحث: اعتمدت هذه الدراسة لتطوير نموذج الذكاء الروحي لدى الزوجين على منهج المجال الدلالي لجمع المعلومات. أما المجتمع الإحصائي فقد شمل دراسات القرآن الكريم والمجتمعات والأحاديث المعتمدة عبر منهج أخذ العينات الهادفة. لتحليل هذه المعطيات اعتمدت الدراسة على منهج تحليل المضمون النوعي. وأكد ثمانية باحثين حائزين على شهادة الدكتوراه في علم النفس والمستوى الرابع من الحوزة العلمية معطيات البحث وأيدوا صحة النتائج. في الخطوة الأخيرة من البحث قدم الباحثون نموذج مفاهيمي مطور من الذكاء الروحي لدى الزوجين من منظور القرآن والحديث الشريف. يُذكر أنّ مؤلفي البحث لم يشيروا إلى أي تضارب في المصالح.

المعطيات: اظهرت نتائج البحث أنّ نموذج الذكاء الروحي لدى الزوجين على أساس القرآن والحديث الشريف يشتمل على ثلاثة مكونات وأحد عشر مكون فرعي وهذه المكونات هي: العقلانية الروحية (المعنى والهدف، وفهم حقائق الحياة، والإيمان بالمعاد، ومعرفة النفس)، والتجربة الروحية والشعور الإيجابي (الشعور بالقرب إلى الله؛ والمحبة إلى الزوج والشعور بالمسؤولية تجاه بعضهما)، والتلائم الروحي (الصمود الروحي، وضبط النفس الروحي، والرأفة الروحية، ومهارات التغلب على التحديات).

الاستنتاج: بناء على معطيات البحث، استخدام هذا النموذج يمكن أن يكون أساساً لتصميم البرامج التعليمية، والتدخلات الزوجية-الروحية ودعم العلاقات الزوجية من منظور ديني-علمي. هذا البحث يشكل بيئة مواتية للقيام بدراسات أخرى في مجال تركيب العلاقة الزوجية والذكاء الروحي.

يتم استناد المقالة على الترتيب التالي:

Jahangirzadeh MR, Rafiee MH, Farhoush M. Developing a Conceptual Model of Spouses' Spiritual Intelligence Based on the Quran and Hadith. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(2):25-39. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i2.47072>

تدوین الگوی مفهومی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث

محمد رضا جهانگیرزاده^۱ ID، محمد حسین رفیعی^۲ ID، مجتبی فرحوش^۳ ID*

۱- گروه روان‌شناسی، مؤسسه امام خمینی، قم، ایران.

۲- گروه قرآن و علم، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۳- گروه قرآن و روان‌شناسی، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

*مکاتبات خطاب به دکتر مجتبی فرحوش؛ رایانامه: mojtaba.farhoush@gmail.com

اطلاعات مقاله

دریافت: ۴ دی ۱۴۰۳

دریافت متن نهایی: ۱۶ بهمن ۱۴۰۳

پذیرش: ۲۰ اسفند ۱۴۰۳

نشر الکترونیکی: ۱ تیر ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی:

اسلام

الگو

رضایت شخصی

معنویت

همسران

هوش

چکیده

سابقه و هدف: سازه هوش معنوی در پژوهش‌های مختلف از عوامل مهم در ارتقای رضایت زناشویی نشان داده شده است. از این رو هدف این پژوهش تدوین الگوی مفهومی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث بوده است.

روش کار: در این پژوهش به منظور تدوین الگوی هوش معنوی همسران از روش حوزه معنایی برای جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. جامعه آماری پژوهش قرآن کریم و جوامع و تک‌نگاره‌های معتبر روایی و روش نمونه‌گیری هدفمند بود. در ادامه از روش تحلیل محتوای کیفی برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. هشت کارشناس که دارای مدرک دکتری روان‌شناسی و سطح ۴ حوزه علمیه بودند، روایی محتوای آن را تأیید کردند. در نهایت الگوی مفهومی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث ارائه شد. مؤلفان مقاله تضاد منافی گزارش نکرده‌اند.

یافته‌ها: طبق یافته‌های پژوهش الگوی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث شامل سه مؤلفه و یازده ریزمؤلفه بود که عبارتند از: عقلانیت معنوی (معنا و هدفمندی، درک حقیقت دنیا، معادباوری و خودشناسی)، تجربه معنوی و احساسات مثبت (احساس نزدیکی به خدا، محبت و احترام نسبت به همسر و احساس مسئولیت نسبت به همسر) و سازگاری معنوی (تاب‌آوری معنوی، خودمهارگری معنوی، بخشش معنوی و مهارت حل مسئله).

نتیجه‌گیری: بر اساس یافته‌های پژوهش، کاربرد این الگو می‌تواند مبنایی برای طراحی برنامه‌های آموزشی، مداخلات زناشویی - معنوی و پشتیبانی از روابط همسری با رویکرد تلفیقی دینی - علمی فراهم آورد. این پژوهش زمینه مناسبی برای تحقیقات در حوزه ترکیب زناشویی و هوش معنوی است.

استناد مقاله به این صورت است:

Jahangirzadeh MR, Rafiee MH, Farhoush M. Developing a Conceptual Model of Spouses' Spiritual Intelligence Based on the Quran and Hadith. Journal of Pizhūhish dar dīn va salāmat. 2025;11(2):25-39. <https://doi.org/10.22037/jrrh.v11i2.47072>

مقدمه

در میان انواع پیوندهایی که انسان‌ها را به یکدیگر نزدیک می‌کند، پیوند زناشویی از همه مقدس‌تر و مهم‌تر است (۱). براساس آموزه‌های اسلامی ازدواج حافظ بقای نسل، سنت رسول اکرم (ص)^۱ (۲) و موجب آرامش زن و مرد در کنار یکدیگر است^۲ (۳). رضایت زناشویی یکی از مؤلفه‌های مهم در متن خانواده است که در تعیین ثبات و دوام رابطه زناشویی مطرح شده است. رضایت زناشویی نگرش و احساس مثبتی است که زن و شوهر از جنبه‌های مختلف زندگی زناشویی دارند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد افرادی که در خانواده‌هایی با رضایت زناشویی بالا زندگی می‌کنند، از لحاظ سلامت و بهزیستی روان‌شناختی در وضعیت بهتری قرار دارند. رضایت زناشویی یکی از حیطه‌های مهم رضایت از زندگی است؛ به‌طوری که افراد دارای رضایت زناشویی بالا، رضایتمندی کلی بیشتری از زندگی نیز دارند (۴).

یکی از عوامل مهم در ارتقای رضایت زناشویی تقویت سازه‌های معنوی مرتبط با رضایت زناشویی است. امروزه مردم جهان بیش از پیش به معنویت و مسائل معنوی گرایش دارند. این توجه و میل جهانی به موضوعات معنوی موجب شده است به مفهوم‌سازی منابع معنوی توجه ویژه شود. برای نمونه مفاهیم سلامت معنوی^۳، بهزیستی معنوی^۴ و هوش معنوی ارائه شده است؛ زیرا معنویت منابع پایدار خوبی برای تقویت عوامل محافظت‌کننده در مقابل آسیب‌های روانی دارد. از میان این مفاهیم هوش معنوی جایگاه ویژه‌ای دارد و نقش مؤثرتری در افزایش رضایت زناشویی دارد (۵). استیونز^۵ برای نخستین بار در سال ۱۹۹۶ و ایمونز و مارشال^۶ در سال ۲۰۰۰ هوش معنوی را مطرح کرده‌اند. ایمونز تأکید می‌کند از آنجاکه هوش معنوی موجب سازگاری و عملکرد بهتر می‌شود، می‌تواند به‌عنوان هوش مفهوم‌سازی شود (۶). ناسل^۷ هوش معنوی را توانایی شناخت امور قدسی و ماورایی و استفاده از این منابع و نگرش‌های معنوی جهت سازگاری بهتر با محیط می‌داند. هوش معنوی مسائل را در بافتی گسترده‌تر به لحاظ معنایی قرار می‌دهد. در نتیجه موجب افزایش توانایی حل مسئله و

۱ ج ۵، ص ۵۶۹

۲ سوره آل عمران، آیه ۲۱

۳) spiritual health

۴) spiritual wellbeing

۵) Stivenz

۶) Emmons & Marshal

۷) Nasel

عملکرد مطلوب‌تر می‌شود. بنابراین معنویت راهبردهای مقابله‌ای مسئله‌مدار و هیجان‌مدار مثبت را تقویت می‌کند (۷). پژوهش‌هایی نشان می‌دهد که هوش معنوی بالای همسران با رضایتمندی زناشویی و تعهد زناشویی مرتبط است (۸). همسران معنوی رفتارهای مذهبی و ارزش‌های مذهبی مشترکی دارند که می‌تواند با کیفیت زندگی زناشویی، انسجام و سازگاری زناشویی مرتبط باشد. افراد معنوی در روابط زناشویی به ابعاد مثبت روابطشان تمرکز می‌کنند؛ به این معنی که زوجین معنوی سعی می‌کنند به موقعیت‌ها و مسائل خانوادگی بُعد معنوی دهند و انسجام و سازگاری را در روابط زناشویی تقویت کنند (۴). بر اساس پژوهش‌های صورت‌گرفته، هوش معنوی موجب افزایش قدرت انعطاف‌پذیری و خودآگاهی زوجین می‌شود؛ به‌طوری که در برابر مشکلات و سختی‌های زندگی و تعارضات زناشویی از تاب‌آوری بیشتری برخوردار می‌گردند (۹). هوش معنوی با معنویت متفاوت است. گاهی در خانواده معنویت فرد و حتی معنویت تمامی اعضای خانواده بالا است، اما تعارضات زناشویی شدیدی را تجربه می‌کنند؛ زیرا توانایی به‌کارگیری منابع معنوی جهت سازگاری را ندارند. از این‌رو طلاق در خانواده‌های مذهبی نیز مشاهده می‌شود. بنابراین، معنویت به‌تنهایی موجب افزایش رضایت زناشویی نمی‌شود؛ اما هوش معنوی مجموعه‌ای از توانایی‌ها، ظرفیت‌ها و منابع معنوی است که کاربست آنها موجب افزایش سازگاری می‌شود (۱۰).

در جمع‌بندی می‌توان گفت نقش خانواده در شکل‌گیری جامعه، ارتقا یا انحطاط آن موجب شده است که پژوهشگران از جنبه‌های مختلف از جمله رضایت زناشویی به آن توجه کنند. یکی از جنبه‌های مهمی که در رضایت زناشویی در روابط همسران تأثیر بسزایی دارد هوش معنوی است. با اینکه الگوی ایمونز، آمرام و دایر^۸، کینگ^۹، ناصری و هدهدی ساخته شده است اما با توجه به ابعاد معنویت و همچنین ابعاد روابط همسران در آموزه‌های اسلامی، الگوهای موجود برای تقویت هوش معنوی همسران مسلمان کارآمدی کافی ندارد و تحقیق نظام‌مندی در این زمینه صورت نگرفته است. بنابراین، تدوین الگوی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث می‌تواند هوش معنوی را از نظر محتوایی و فرهنگی ارتقا بخشد و آن را مناسب مداخله در جامعه ایرانی با فرهنگ اسلامی نماید. بر همین اساس، در پژوهش حاضر با مرور آیات قرآن کریم و

۸) Amram & Dyar

۹) King

روش کار

روایات معصومین، الگوی مفهومی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث تدوین شده است.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش: در این پژوهش تمامی اصول اخلاقی مانند اصالت متون، صداقت و امانت‌داری رعایت شده است. در این مطالعه نمونه‌های استفاده‌شده از آیات و روایات بود و از هیچ‌گونه نمونه انسانی که نیاز به رضایت آگاهانه داشته باشد، استفاده نشد.

در این پژوهش به‌منظور تدوین الگوی هوش معنوی همسران در قسمت جمع‌آوری داده‌ها از روش حوزه‌های معنایی^۱ و در قسمت تحلیل داده‌ها از روش تحلیل محتوای کیفی سیه و شانون^۲ به‌شیوه تحلیل محتوای قراردادی^۳ و از هر دو نوع محتوای آشکار^۴ و پنهان^۵ استفاده شد.

امروزه نظریه حوزه‌های معنایی یکی از جهت‌گیری‌های اساسی و مهم در مطالعات واژگانی است. نظریه حوزه‌های معنایی نوعی طرح انسجام‌یافته از نظام مفاهیم واژگانی زبان است که ابتدا تریر و وایزگربر^۶ به معرفی و نظم‌بخشی آن پرداخته‌اند. اساس نگرش حوزه‌های معنایی بر این پایه استوار است که اشتراک در یک ویژگی می‌تواند عاملی برای طبقه‌بندی واژه‌ها در یک حوزه شود (۱۱).

در پژوهش حاضر به‌منظور جمع‌آوری واژگان مرتبط با موضوع از روش حوزه معنایی استفاده شد. بر اساس تحلیل تعاریف هوش معنوی، ملاک «توانایی به‌کارگیری منابع دینی در جهت ارتقای سازگاری» تعیین شد و حوزه معنایی هوش معنوی همسران بر این اساس ساخته شد. در ادامه واژگان مرتبط با این ملاک از فهرست منابع روایی استخراج شد و با مشورت دو تن از کارشناسان خبره، این واژگان تنظیم و پالایش و اضافات آن حذف شد. با بررسی متون دینی در اسلام، واژه عقل و کلمات مترادف آن نظیر لب، نهیه و حکمت مفاهیم مرتبط برجسته با هوش معنوی تعیین شد. در همین زمینه، افرادی که صاحب این ویژگی‌ها باشند به مثابه افرادی تلقی می‌شوند که عاقل، اولوالالباب، اولی‌النهی و حکیم هستند و از مصادیق عملی هوشمند معنوی در متون دینی اسلام به شمار می‌روند؛ زیرا توانسته‌اند ترکیبی از توانایی و معنویت را

در جهت سازگاری بیشتر در زندگی خود به کار گیرند. علاوه‌براین، ۹ مفهوم دیگر نیز که دلالت بر همسران داشت به این فهرست اضافه شد. این مفاهیم شامل زوج، زوجه، نساء، مرأه، اسره، اهل، عیال، بعل و تزویج بود. بر اساس مفاهیم شناسایی‌شده در حوزه معنایی و مفاهیم دال بر همسران جست‌وجو به‌صورت مزجی در منابع اسلامی انجام شد. با توجه به محدودیت گزاره‌های صریح در قرآن کریم و احادیث درباره هوش معنوی همسران (به‌صورت ترکیبی از دو دسته)، جست‌وجو در منابع اسلامی به‌صورت مطلق نیز انجام شد تا الگویی کارآمدتر و جامع‌تر به دست آید. استفاده از هوش معنوی مطلق در کنار مستندات مرتبط با هوش معنوی همسران، به‌عنوان راهکار روش‌شناسی، بر اساس نظریه تعمیم‌پذیری مفاهیم استوار است. این نظریه بیان می‌کند که مفاهیم کلی و عمومی می‌تواند در زمینه‌های خاصی مانند روابط زناشویی تطبیق داده شود، بدون اینکه اعتبار علمی آنها نقض شود. بنابراین، این رویکرد نه تنها قابل توجیه است، بلکه به افزایش کیفیت و کارآمدی پژوهش نیز کمک می‌کند. این کلیدواژه‌ها به‌عنوان مدخلی برای استخراج کدهای باز استفاده شد که درنهایت به تدوین الگوی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث منجر شد.

جامعه آماری پژوهش قرآن کریم و جوامع و تک‌نگاره‌های معتبر روایی بود (منابع الف و ب). در این مرحله، نمونه‌گیری هدفمند انجام شد و آموزه‌های مرتبط با هوش معنوی همسران استخراج و تحلیل شد. تعداد نمونه مطالعه‌شده بر اساس اصل اشباع در حجم نمونه در نظر گرفته شد. اشباع نظری به وضعیتی اشاره می‌کند که هیچ داده بیشتری یافت نمی‌شود که پژوهشگر به وسیله آن بتواند ویژگی‌های مقوله را گسترش دهد (۱۲). در این پژوهش گزاره‌ها در دسته‌های ده‌تایی جست‌وجو و وارد تحلیل شد. پس از تحلیل ۱۴۰ گزاره در جمع‌آوری و تحلیل دو دسته ده‌تایی از گزاره‌ها، داده جدیدی یافت نشد و پژوهشگر به اشباع اطلاعات دست یافت.

در جهت افزایش صحت و استحکام یافته‌ها، دو تن از کارشناسان تمامی کدهای استخراج‌شده را بررسی و برخی اصلاحات را توصیه و درنهایت کدهای استخراج‌شده را تأیید کردند. در بخش اعتبارسنجی الگو از روش ارزیابی نظرات کارشناسان استفاده شد و درواقع روایی محتوایی^۷ الگو سنجیده شد. جامعه آماری پژوهش در این مرحله متخصصان روان‌شناسی و اسلامی شهر قم بودند؛ افرادی که در تحصیلات

^۱) Semantic fields

^۲) Hsieh & Shannon.

^۳) Conventional Content Analysis

^۴) Manifest Content

^۵) Latent Content

^۶) Trier and Weisgerber

^۷) Content validity

۰/۷۵ بود. سپس با توجه به نتیجه ارزیابی، الگوی مفهومی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث معرفی شد.

یافته‌ها

در این بخش مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌های هوش معنوی همسران و همچنین نتایج کدگذاری انتخابی و محوری به صورت مؤلفه و خرده‌مؤلفه‌های هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث ارائه شد. علاوه بر این، به برخی از مستندات که کدهای باز از آنها استفاده شده بود، اشاره شد.

دانشگاهی روان‌شناسی در مقطع دکتری و در تحصیلات حوزوی در سطوح خارج (تحصیلات سطح چهارم) مشغول یا فارغ‌التحصیل بودند. در این مرحله تعداد هشت متخصص اسلام و روان‌شناسی به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند که جنسیت تمامی آنان مرد بود. با توجه به نکات کارشناسان برخی از خرده‌مؤلفه‌ها حذف و برخی ادغام شد. روایی محتوایی مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌های گزارش شده، وضعیت مطلوبی داشت؛ زیرا شاخص روایی سازه (CVI) هر یک از مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌ها بیش از ۰/۸۷ و شاخص روایی محتوایی (CVR) هر یک از مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌ها بیش از

جدول ۱) مؤلفه‌ها و خرده‌مؤلفه‌های هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث

مؤلفه	خرده‌مؤلفه	مستندات
معنا و هدفمندی		«وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَاطِلًا... أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ»؛ «ما آسمان و زمین و آنچه را میان آنها است بی‌فایده نیافریدیم. آیا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند همچون مفسدان در زمین قرار می‌دهیم یا پرهیزگاران را همچون فاجران؟ این کتابی است پربرکت که بر تو نازل کرده‌ایم تا در آیات آن تدبیر کنند و خردمندان متذکر شوند» (سوره ص، آیات ۲۷-۲۹) (۳).
عقلانیت معنوی		«أَمْنُ هُوَ قَانِتٌ أَنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ»؛ «(آیا چنین کسی بالارزش است) یا کسی که در ساعات شب به عبادت مشغول است و در حال سجده و قیام از عذاب آخرت می‌ترسد و به رحمت پروردگارش امیدوار است؟! بگو: آیا کسانی که می‌دانند با کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟! تنها خردمندان متذکر می‌شوند» (سوره زمر، آیه ۹) (۳).
درک حقیقت دنیا و محدودیت‌های آن		«وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَهُوَ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ»؛ «و زندگی دنیا جز بازی و هوسرانی هیچ نیست و همانا سرای دیگر برای اهل تقوا نیکوتر است، آیا تعقل نمی‌کنید؟» (سوره انعام، آیه ۳۲) (۳).
معادباوری		«وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَ زِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ»؛ «آنچه به شما داده شده کالا و ابزار زندگی دنیا و زینت آن است و آنچه نزد خداست بهتر و پایدارتر است؛ آیا نمی‌اندیشید؟» (سوره قصص، آیه ۶) (۳).
		امام باقر (ع): «انزل الدنيا كمنزل نزلته ثم ارتحلته عنه... لأنها عند أهل اللبِّ والعلم بالله كفيء الظلال»؛ «دنیا را چون منزلی بدان که در آن فرود آمده‌ای و سپس از آن می‌کوچی؛ زیرا دنیا در نظر خردمندان و خداشناسان همانند جا به جا شدن سایه‌هاست» ^۱ (۲).
		«إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ... وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ»؛ «و هم به آنچه خدا امر به پیوند آن کرده (مانند صلۀ رحم و محبت اهل ایمان و علم) می‌پیوندند و از خدای خود می‌ترسند و از سختی هنگام حساب می‌اندیشند» (سوره رعد، آیه ۲۱) (۳).
		امام حسن (ع): «الْعُقْلُ تُذْرِكُ الدَّرَارَانَ جَمِيعاً وَ مَنْ حُرِّمَ مِنَ الْعُقْلِ حُرِّمَهُمَا جَمِيعاً»؛ «با خرد است که هر دو سرای به دست می‌آید و هر که از خرد محروم باشد از هر دو سرای محروم شود» ^۲ (۱۳).

^۱ ج ۲، ص ۱۳۲

^۲ ج ۷۵، ص ۱۱۱

مؤلفه	خرده مؤلفه	مستندات
	خودشناسی	<p>امام علی (ع): «ما العاقلُ إلا من عقلَ عن الله و عملَ للدارِ الآخرة»؛ «خردمند نیست مگر کسی که خدایی بیندیشد و از نافرمانی باز ایستد و برای سرای آخرت کار کند»^۱ (۱۳).</p> <p>امام رضا (ع): «افضلُ العقلِ معرفَةُ الإنسانِ نفسه، فمن عَرَفَ نفسه عقلًا، و من جهلها ضلٌّ»؛ «برترین خردورزی خودشناسی انسان است. پس، هر که خود را شناخت خردمند شد و هر که خود را شناخت گمراه گشت»^۲ (۱۴).</p> <p>امام علی (ع): «العاقلُ من أحرزَ أمره، الجاهلُ من جهلَ قدره»؛ «خردمند کسی است که شأن خود را نگه دارد و نادان کسی است که قدر خویش را نشناسد»^۳ (۱۴).</p>
	احساس نزدیکی به خدا	<p>«... أولي الألباب الذين يدكرون الله قياماً و قعوداً و على جنوبهم و يتفكرون في خلق السموات و الأرض ربنا ما خلقت هذا باطلاً سبحانك فقنا عذاب النار»؛ «آنها که در هر حالت، ایستاده و نشسته و خفته خدا را یاد کنند و دائم در خلقت آسمان و زمین بیندیشند و گویند: پروردگارا! تو این دستگاه با عظمت را بیپوده نیافریده‌ای؛ پاک و منزهی؛ ما را به لطف خود از عذاب دوزخ نگاه دار» (سوره آل عمران، آیه ۱۹۱) (۳).</p> <p>امام صادق (ع): «إن أولي الألباب الذين عملوا بالفكرة حتى ورثوا منه حب الله»؛ «همانا خردمندان کسانی‌اند که به اندیشه پرداختند تا آنکه از آن، دوستی خدا را به دست آوردند»^۴ (۱۳).</p>
تجربه معنوی و احساسات مثبت	محبت و احترام نسبت به همسر	<p>پیامبر اکرم (ص): «التوددُ إلى الناسِ نصفُ العقلِ»؛ «محبت کردن به مردم نیمی از عقل است»^۵ (۲).</p> <p>پیامبر اکرم (ص): «رأسُ العقلِ بعدُ الإيمانِ بالله عز و جل التَّجُوبُ إلى الناسِ»؛ «اساس عقل، پس از ایمان به خدای عزوجل، محبت با مردم است»^۶ (۱۳).</p> <p>امام علی (ع): «لا عقلَ لمن لا أدبَ له»؛ «عقل ندارد کسی که ادب ندارد»^۷ (۱۴).</p> <p>«وعاشروهنَّ بالمعروفِ فإنَّ كرهتموهنَّ فعسى أن تُكْرهُوا شيئاً و يجعل الله فيه خيراً كثيراً»؛ «و با آنان به‌طور شایسته رفتار کنید! و اگر از آنها (به‌جهتی) کراهت داشتید، (فوراً تصمیم به جدایی نگیرید!) چه بسا چیزی خوشایند شما نباشد و خداوند خیر فراوانی در آن قرار می‌دهد» (سوره نساء، آیه ۱۹) (۳).</p>
	احساس مسئولیت نسبت به همسر	<p>«يا أيها الذين آمنوا فوا أنفسكم و أهليكم نارا و قودها الناس و الحجاره»؛ «ای مؤمنان! خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها است، حفظ کنید» (سوره تحریم، آیه ۶) (۳).</p> <p>پیامبر اکرم (ص): «لا تطولنَّ صلواتكُنَّ ليمنعن أزواجكُنَّ»؛ «نمازهای خود را طول ندهید؛ تا اینکه شوهرانتان را [از خود] باز دارید»^۸ (۲).</p>
سازگاری معنوی	تاب‌آوری معنوی	<p>پیامبر اکرم (ص): «من صبرَ علی سوء خلقِ امرأته و احسبته أعطاه الله تعالى بكلِّ يومٍ و ليلةٍ يصبرُ علیها من الثواب ما أعطی أتوب علیه السلام علی بلائیه و كان علیها من الوزر فی كلِّ يومٍ و ليلةٍ مثلُ زملِ علیج»؛ «هر مردی به خاطر خدا در برابر بداخلاقی زنش صبر کند، خداوند متعال برای هر روز و شبی که در برابرش شکیبایی می‌ورزد، همانند ثوابی را به او می‌دهد که به اتوب علیه‌السلام در قبال گرفتاری‌اش داد و برای آن زن در هر شب و روز به اندازه ریگ‌های یک ریگستان گناه باشد»^۹ (۱۳).</p>

^۱ ج ۷۴، ص ۲۸۰

^۲ ج ۱، ص ۹۸۹

^۳ ج ۱، ص ۹۸۸

^۴ ج ۶۷، ص ۲۵

^۵ ج ۲، ص ۶۴۳

^۶ ج ۷۱، ص ۱۵۷

^۷ ج ۱، ص ۷۸۳

^۸ ج ۵، ص ۵۰۸

^۹ ج ۷۳، ص ۳۵۹

مؤلفه	خرده مؤلفه	مستندات
		<p>امام علی (ع): «عَلَيْكَ بِالصَّبْرِ فِيهِ يَأْخُذُ الْعَاقِلُ وَ إِلَيْهِ يَرْجِعُ الْجَاهِلُ»، «بر تو باد شکیبایی؛ چرا که خردمند بدان چنگ می‌زند و نادان بدان بازمی‌گردد»^۱ (۱۴).</p> <p>پیامبر اکرم (ص): «صِفَةُ الْعَاقِلِ أَنْ يَحْلُمَ عَمَّنْ جَهَلَ عَلَيْهِ»، «ویژگی عاقل آن است که در برابر نادان بردباری کند»^۲ (۱۳).</p>
خودمهارگری معنوی		<p>امام علی (ع): «الْعَاقِلُ مَنْ يَمْلِكُ نَفْسَهُ إِذَا غَضِبَ، وَ إِذَا رَغِبَ، وَ إِذَا رَهَبَ»، «خردمند کسی است که هر گاه خشم یا خواهش و ترسی در او به وجود آمد خویشتن‌دار باشد»^۳ (۱۴).</p> <p>امام صادق (ع): «الْعُضْبُ مَخْفَةٌ لِلْقَلْبِ الْحَكِيمِ وَ مَنْ لَمْ يَمْلِكْ غَضَبَهُ لَمْ يَمْلِكْ عَقْلَهُ»، «خشم، دل‌مرد حکیم را از میان ببرد. هر که مالک خشم خود نیست، مالک عقل خود نیست»^۴ (۲).</p> <p>امام صادق (ع): «لَا تَقْدِرُوا نِسَاءَكُمْ فَإِنَّ فِي قَدْفِهِنَّ نَدَامَةً طَوِيلَةً وَ عُقُوبَةً شَدِيدَةً»، «به زنان خود تهمت نزنید [و نسبت ناروا ندهید]، زیرا در این کار [برای شما] پشیمانی طولانی و کیفر سختی خواهد بود»^۵ (۱۳).</p>
بخشش معنوی		<p>پیامبر اکرم (ص): «صِفَةُ الْعَاقِلِ أَنْ يَحْلُمَ عَمَّنْ جَهَلَ عَلَيْهِ وَ يَتَجَاوَزَ عَمَّنْ ظَلَمَهُ»، «ویژگی عاقل آن است که در برابر نادان بردباری کند، از آن کس که به او ظلم کرده بگذرد»^۶ (۱۳).</p> <p>امام علی (ع): «نَصْفُ الْعَاقِلِ إِحْتِمَالٌ وَ نَصْفُهُ تَعَاْفُلٌ»، «نیمی از خردمندی، بردباری و نیمی دیگرش عفو و تغافل است»^۷ (۱۴).</p> <p>«اللَّهُ وَلِيُّعُفُوًا وَ لِيَصْفَحُوا أَلَّا تُجْبُونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»، «باید مؤمنان عفو و صفح پیشه کنند و از بدی‌ها درگذرند، آیا دوست نمی‌دارید که خدا هم در حق شما مغفرت (و احسان) فرماید؟ و خدا بسیار آمرزنده و مهربان است» (سوره نور، آیه ۲۲) (۳).</p>
مهارت حل مسئله و سازگاری		<p>امام علی (ع): «أَلَا وَ إِنَّ اللَّبِيبَ مِنَ اسْتَقْبَلِ وُجُوهَ الْأَرَاءِ بِفِكْرِ صَائِبٍ وَ نَظَرٍ فِي الْعَوَاقِبِ»، «بدانید عاقل کسی است که با فکر درست به استقبال نظرات گوناگون برود و در عواقب امور بنگرد»^۸ (۱۴).</p> <p>«الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ»، «همان کسانی که سخنان را می‌شنوند و از نیکوترین آنها پیروی می‌کنند؛ آنان کسانی هستند که خدا هدایتشان کرده و آنها خردمندانند» (سوره زمر، آیه ۱۸) (۳).</p> <p>امام علی (ع): «لَيْسَ الْعَاقِلُ مَنْ يَعْرِفُ الْخَيْرَ مِنَ الشَّرِّ وَلَكِنَّ الْعَاقِلَ مَنْ يَعْرِفُ خَيْرَ الشَّرِّينَ»، «عاقل آن نیست که خیر را از شر تشخیص دهد، بلکه عاقل کسی است که میان دو شر آن را که ضررش کمتر است بشناسد»^۹ (۱۳).</p>

^۱ ج ۱، ص ۴۴۶

^۲ ج ۱، ص ۱۲۹

^۳ ج ۱، ص ۱۱۳

^۴ ج ۲، ص ۳۰۵

^۵ ج ۱، ص ۱۰۰، ۲۴۹

^۶ ج ۱، ص ۱۱۳

^۷ ج ۱، ص ۷۲۰

^۸ ج ۱، ص ۱۷۸

^۹ ج ۷۵، ص ۹۸۲

همسران دارای ارزش و جهت‌گیری مشخصی شود و آنان به مشکلات توجه کمتری داشته باشند و هر مشکل را فرصتی برای تقرب‌جستن به خدا و رشد معنوی مفهوم‌سازی کنند. این رشد فردی و مشترک موجب می‌شود که سازگاری آنان در روابط زوجینی بیشتر شود.

درک حقیقت دنیا شامل توانایی فرد در شناخت واقعیت‌های دنیا و پذیرش موقتی‌بودن دنیا است. از منظر اسلامی، دنیا مزرعه آخرت است و درک این حقیقت زمینه‌ساز رفتارهای معنوی و اخلاقی است که به سعادت فرد و سازگاری وی در دنیا منجر می‌شود. انسان با عقلانیت معنوی ارزش‌های اصلی زندگی و فانی‌بودن دنیا را درک می‌کند. در آموزه‌های دینی بی‌ارزشی و زودگذری دنیا و ارزشمندی و سرای ابدی بودن آخرت مطرح شده است^۴ (۳). فرد خردمند به حقیقت دنیا و موقتی‌بودن آن توجه می‌کند؛ در نتیجه مشکلات و اختلافات با همسر را جزئی و موقتی ارزیابی می‌کند و انعطاف بیشتری نشان می‌دهد؛ در نتیجه روابط زناشویی آنان بهبود می‌یابد.

معادباوری یعنی فرد به زندگی در جهانی دیگر باور دارد. او معتقد است هر کار خوبی که انجام می‌دهد پاداش اخروی دریافت می‌کند^۵ (۳)؛ بنابراین، اعمالش را مراقبه و محاسبه می‌کند. این باور انسان را به سمت عقلانیت معنوی هدایت می‌کند؛ زیرا با توجه به پیامدهای اعمال خود در زندگی اخروی، تصمیماتش را در دنیا با دقت و آگاهی بیشتری می‌گیرد. معادباوری به همسران یادآوری می‌کند که آنان در قبال اعمال خود در زندگی زناشویی مسئول هستند. زوجینی که به معاد باور دارند، بیشتر تلاش می‌کنند تا حقوق یکدیگر را رعایت کنند و وظایف خود را به خوبی انجام دهند. باور به وجود زندگی پس از مرگ و پاداش‌های اخروی، افراد را ترغیب می‌کند تا در زندگی زناشویی در برابر تنش‌ها و مشکلات خود صبر و استقامت بیشتری داشته باشند. معادباوری به همسران کمک می‌کند تا اخلاق خود را بهبود بخشند و در زندگی روزمره رفتاری مثبت داشته باشند؛ این رفتار ناشی از این است که این اخلاق و رفتار دنیوی آنان در آخرت تأثیر مستقیمی بر سرنوشتشان می‌گذارد.

بر اساس روایات، خودشناسی یکی از عناصر عقلانیت معنوی شناخته می‌شود. خودشناسی شامل درک و شناخت ویژگی‌ها، نیازها و نقاط قوت و ضعف فرد است. این آگاهی به

بر این اساس هوش معنوی نوعی عقلانیت است که در ارتباط با خدا و امور ماورایی شکل می‌گیرد و در فرد مثبت‌نگری نسبت به مسائل و موقعیت‌های زندگی ایجاد می‌کند و با احساسات مثبت و سازگاری همراه است.

بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس یافته‌های پژوهش مؤلفه‌های الگوی هوش معنوی همسران عبارتند از: (۱) مؤلفه عقلانیت معنوی (معنا و هدفمندی، درک حقیقت دنیا، معادباوری و خودشناسی)، (۲) مؤلفه تجربه معنوی و احساسات مثبت (احساس نزدیکی به خدا، محبت و احترام نسبت به همسر و احساس مسئولیت نسبت به همسر) و (۳) مؤلفه سازگاری معنوی (تاب‌آوری معنوی، خودمهارگری معنوی، بخشش معنوی و مهارت حل مسئله). در ادامه هر یک از مؤلفه‌ها تبیین شد.

(۱) مؤلفه عقلانیت معنوی: عقلانیت معنوی شامل توانایی درک و تحلیل ابعاد معنوی زندگی و کاربست آن در رفتارها و تصمیمات است. عقلانیت معنوی انسان را قادر می‌سازد که به سوی کمال معنوی حرکت کند. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «العقل ما عُبدَ بِهِ الرَّحْمَنُ وَانْكُسِبَ بِهِ الْجَنَانُ»؛ «عقل وسیله‌ای است که به وسیله آن خداوند رحمان عبادت می‌شود و بهشت به دست می‌آید»^۱ (۲). عقلانیت معنوی در متون اسلامی یکی از اصول اساسی در زندگی مؤمنان مطرح شده است^۲ (۲). این سازه علاوه بر اینکه به درک و شناخت حقایق الهی کمک می‌کند، موجب می‌شود فرد در مواجهه با مشکلات و تعارضات زناشویی، به ابعاد معنوی آنها توجه کند و تصمیمات بهتری بگیرد و در نتیجه سازگاری فرد افزایش پیدا می‌کند (۱۵).

معنا و هدفمندی شامل توانایی تفکر عمیق درباره ارزش‌ها و اهداف زندگی است. عقلانیت معنوی به فرد کمک می‌کند تا هدف در زندگی را درک کند و زندگی خود را بر پایه آن تنظیم کند. هنگامی که فرد به هدف زندگی در دنیا توجه می‌کند، معنا و هدفمندی در او شکل می‌گیرد؛ یعنی فرد زندگی‌اش را ارزشمند، معنادار و دارای هدف می‌بیند (۴). هنگامی که هر یک از همسران به این اصل آگاه شوند که آنان برای عبادت و شناخت خداوند آفریده شده‌اند^۳ (۳)، به‌طور طبیعی به دنبال رشد در ابعاد اخلاقی، روانی و روحی خواهند بود. توجه به هدف و معنای زندگی موجب می‌شود زندگی

^۱ ج ۳، ص ۱۱

^۲ ج ۳، ص ۲۱

^۳ سوره زلزال، آیه ۸

^۴ سوره انعام، آیه ۳۲

^۵ سوره زلزال، آیه ۸

نشانه‌های خداوند در نظام آفرینش و نعمت‌های الهی موجب نشاط معنوی و احساس نزدیکی به خداوند می‌شود.

محبت و احترام نسبت به همسر منجر به تقویت پیوندهای عاطفی همسران و احساسات مثبت نسبت به یکدیگر می‌شود. هوش معنوی همسران نیازمند این محبت و احترام برای جلب سازگاری بیشتر در میان همسران است. برای نمونه زوجینی که به‌طور منظم از یکدیگر قدردانی می‌کنند و با احترام و محبت رفتار می‌کنند، می‌توانند احساس محبوب‌بودن، ارزشمند بودن و احساسات مثبت نسبت به یکدیگر را تجربه کنند. این امر به‌عنوان بخشی از هوش معنوی به زوجین کمک می‌کند تا در برابر تعارضات با صبر و تحمل عمل کنند که سازگاری بیشتری را تجربه کنند (۹).

احساس مسئولیت نسبت به همسر به معنای شناخت و پذیرش نقش خود نسبت به همسر و تلاش برای حفظ و تقویت آن است. در یک رابطه زناشویی موفق، همسران نسبت به نیازهای یکدیگر احساس مسئولیت می‌کنند و سعی می‌کنند نیازهای یکدیگر را درک کنند و به آنها پاسخ دهند. هوش معنوی به همسران کمک می‌کند تا این نیازها را شناسایی کنند و به آنها پاسخ دهند و در نتیجه روابط عاطفی زوجین تقویت می‌شود و احساس مثبت آنان به یکدیگر تقویت می‌شود. احساس مسئولیت نسبت به همسر موجب ایجاد اعتماد، امنیت عاطفی، حس تعلق و ارزشمند بودن می‌شود که این احساسات به‌طور طبیعی منجر به ایجاد احساسات مثبت نسبت به همسر و سازگاری بیشتر می‌شود (۱۷).

۳) مؤلفه سازگاری: سازگاری معنوی به معنای توانایی فرد در هماهنگی بین ارزش‌ها و اصول دینی با رفتارهای روزمره، تلاش برای رسیدن به آرامش درونی در رابطه و مدیریت تعارضات و چالش‌ها است (۹). سازگاری معنوی به همسران کمک می‌کند تا آموزه‌های دینی مانند تاب‌آوری معنوی، خودمهارگری معنوی، بخشش معنوی و مهارت حل مسئله را در زندگی روزمره خود عملی کنند. همسران با به‌کارگیری این آموزه‌ها احساس آرامش و سازگاری بیشتری در زندگی زناشویی تجربه می‌کنند. این سازگاری و مدیریت تعارضات، بخشی از هوش معنوی همسران است.

تاب‌آوری معنوی به معنای توانایی مقاومت در برابر سختی‌ها با اتکا به ایمان و ارزش‌های معنوی است. تاب‌آوری معنوی موجب می‌شود فرد در مواجهه با مشکلات، آنها را فرصتی برای رشد معنوی و تقرب‌جستن به خدا مفهوم‌سازی کند و با توجه به پاداش اخروی، آسان‌تر با آنها سازگار شود.

او کمک می‌کند تا در تصمیمات زندگی با رویکردی عقلانی و هدفمند عمل کند. خودشناسی نقش مهمی در بهبود عملکرد فرد در روابط اجتماعی به‌ویژه روابط زناشویی ایفا می‌کند. خودشناسی موجب می‌شود که فرد با درک تفاوت‌های فردی بین خود و همسر نیازهای خود و همسرش را بهتر تشخیص دهد و بر اساس آن عمل کند (مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَهُوَ لِعَیْرِهِ عَرَفٌ؛ کسی که خود را بشناسد، دیگری را بیشتر بشناسد) (۱۴). خودشناسی به مدیریت هیجانات کمک می‌کند. افرادی که احساسات و واکنش‌های خود را بهتر درک می‌کنند، قادرند در مواقع تنش‌زا رفتارهای مناسب‌تری از خود نشان دهند. این امر موجب کاهش تنش‌ها و افزایش رضایت در روابط زناشویی می‌شود (۱۶).

۲) مؤلفه تجربه معنوی و احساسات مثبت: این مؤلفه شامل حالاتی است که فرد از طریق ارتباط با خداوند، انجام اعمال نیکو و تعاملات اخلاقی و عاطفی با همسر احساس می‌کند (۱۵). تجربه معنوی در زندگی زناشویی به زوجین کمک می‌کند تا ارزش‌های مشترک پیدا کنند و اهداف مشترک معنوی برای زندگی خود تعیین کنند. این اشتراک معنوی موجب تقویت پیوندهای عاطفی و معنوی و سازگاری می‌شود. هوش معنوی نیازمند این توانایی شناختی و تفسیر تجربه‌های معنوی است. هوش معنوی با تجربه معنوی و احساسات مثبت موجب می‌شود که خلق فرد مثبت گردد و به فرد کمک می‌کند تا در روابط خود به‌ویژه در زندگی زناشویی سازگاری بیشتری را تجربه کند.

احساس نزدیکی به خدا به این معنا است که هر دو باید احساس کنند خداوند در زندگی مشترکشان حضور دارد و آنان را در هر لحظه همراهی می‌کند (وَلَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ؛ و ما به او از رگ گردن نزدیک‌تریم) (۳). احساس نزدیکی تجربه مثبت معنوی است که می‌تواند به همسران امید و انگیزه بیشتری برای ادامه زندگی بخشد. همسرانی که این احساس قرب الهی را درک کرده‌اند، در مواجهه با چالش‌های زندگی به‌جای ناامیدی و تزلزل به او پناه می‌برند. وقتی همسران به یاد خداوند هستند و ارتباط معنوی خود را تقویت می‌کنند، احساس آرامش بیشتری دارند که می‌تواند به کاهش تنش‌ها و بهبود روابط بین آنان منجر شود (۳). توجه به

۱) ج ۱، ص ۳۵۶

۲) سوره ق، آیه ۱۶

۳) سوره رعد، آیه ۲۸

و ناصری همسو است. همچنین در خرده‌مؤلفه‌های سازگاری معنوی و احساس معنا و هدفمندی با الگوی خدایاری و دیگران و الگوی جامی همسو است. پژوهش حاضر در خرده‌مؤلفه خودشناسی و توجه به هدف و معنای زندگی با الگوی هوش معنوی از دیدگاه اسلامی همدی همسو است. اما یافته‌های پژوهش حاضر از جهاتی با نتایج پژوهش‌های دیگر متفاوت است. یافته‌های پژوهش حاضر بر ابعاد هوش معنوی در روابط همسران تأکید داشت و در نتیجه مؤلفه‌هایی که موجب انسجام و احساس صمیمیت در روابط همسران می‌شود در آن آشکار است؛ مانند سازگاری و عقلانیت معنوی و خرده‌مؤلفه‌های احساس مسئولیت نسبت به همسر، محبت و احترام نسبت به همسر، معادباوری، تاب‌آوری معنوی، خودمهارگری معنوی، بخشش معنوی و مهارت حل مسئله. در الگوهای هوش معنوی که تاکنون تدوین شده است، هیچ یک از این خرده‌مؤلفه‌ها نیامده است. این پژوهش با ارائه الگویی جامع و کاربردی به زوجین کمک می‌کند تا با تقویت هوش معنوی خود، روابط پایدارتر و رضایت‌بخش‌تری داشته باشند و از این طریق به کاهش تعارض‌ها و افزایش صمیمیت در خانواده‌های ایرانی کمک می‌کند. همچنین توانمندسازی مشاوران خانواده اقدامی راهبردی در جهت حفظ کانون خانواده در جامعه است. الگوی مفهومی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث برنامه و نقشه راه کارآمدی در جهت توانمندسازی معنوی و روان‌شناختی همسران در اختیار کارشناسان، مربیان و مشاوران خانواده قرار می‌دهد. این الگو می‌تواند به‌عنوان ابزاری مؤثر در برنامه‌های آموزشی و مشاوره‌ای برای زوجین استفاده شود و به آنان در حل چالش‌های زندگی زناشویی یاری رساند.

محدودیت‌های پژوهش

از محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به توجه نکردن به مقالات و پژوهش‌های روان‌شناسی به زبان عربی در تدوین الگو اشاره کرد.

پیشنهاد‌های پژوهش

بر اساس محدودیت‌ها، پیشنهاد می‌شود که در تدوین الگو به مقالات و پژوهش‌های روان‌شناسی به زبان عربی توجه شود.

قدردانی

الگو قرار دادن اهل بیت (ع) موجب می‌شود فرد در مواجهه با مشکلات و سختی‌ها و همچنین اختلافات با همسر مانند اهل بیت (ع) صبر کند و رفتار مناسبی با همسرش داشته باشد. همسران با صبر و تاب‌آوری در مشکلات و تعارضات زناشویی می‌توانند به رشد معنوی خود و همسر کمک کنند و از بحران‌های زندگی عبور کنند و سازگاری بیشتری را تجربه کنند (۱۵).

خودمهارگری معنوی به‌معنای توانایی فرد در کنترل احساسات، تمایلات و رفتارهای خود بر اساس اصول معنوی و اخلاقی است. خودمهارگری معنوی به زوجین کمک می‌کند تا در برابر تنش‌ها و مشکلات با رویکرد متکی به ارزش‌های معنوی عمل؛ و از واکنش‌های منفی دوری کنند تا سازگاری بیشتری را تجربه کنند (۱۶).

زندگی زناشویی با لحظاتی از نادانی و اشتباه همراه است و این امری طبیعی است. در این صورت همسران به‌جای واکنش منفی و تنبیه باید عفو و بخشش کنند که در این صورت سازگاری بیشتری را در زندگی تجربه می‌کنند. بخشش معنوی موجب می‌شود فرد به خاطر خدا، رفتار اشتباه همسرش را ببخشد و در نتیجه از خشم و پرخاشگری و کینه و کدورت اجتناب کند، در نتیجه رابطه بین زوجین بهبود می‌یابد (۱۸).

مهارت حل مسئله موجب می‌شود فرد در مواجهه با اختلاف سلیقه‌ها و اختلاف نظرها با همسرش به‌خوبی گفت‌وگو کند و از اختلافات عبور کنند. اولوالالباب و فرد دارای هوش معنوی در مواجهه با مشکلات، راه‌حل‌های مختلف را می‌شنود و ابعاد آن را بررسی می‌کند و گزینه‌ها و راهکارهای مختلف را در نظر می‌گیرد؛ سپس بهترین گزینه و راهکار را انتخاب می‌کند. مهارت حل مسئله نقش محوری در تقویت توانایی افراد برای مقابله با چالش‌ها و مشکلات زندگی ایفا می‌کند که منجر به سازگاری بیشتر در زندگی می‌شود. همچنین با تقویت احساس صمیمیت و روحیه تعاون و همکاری در خانواده، انسجام و یکپارچگی در خانواده افزایش یابد (۱۹).

یافته‌های این پژوهش با برخی از ابعاد پژوهش‌های قبلی درباره مؤلفه‌های هوش معنوی همسو است. برای نمونه پژوهش حاضر در خرده‌مؤلفه خودشناسی و توجه به هدف و معنای زندگی با الگوی هوش معنوی اسلامی درمنکی فراهانی همسو است. پژوهش حاضر در خرده‌مؤلفه‌های خودشناسی، توکل و امید به خداوند، بخشش، داشتن معنا و هدف زندگی، درک حضور خداوند و تاب‌آوری با الگوی هوش معنوی سهرابی

6. Amram Y, Dryer C, editors. The integrated spiritual intelligence scale (ISIS): Development and preliminary validation. 116th Annual Conference of the American Psychological Association; 2008: American Psychological Association Boston.

7. Omidvar A, Kazemi S, Tousi D, Aghelzadeh D. The Relationship between Spiritual Intelligence and Organizational Health of Elementary Teachers: The Mediating Role of Islamic work ethics and Spiritual Health. *Journal of Pizhūhish dar dīn va Salāmat*. 2025;10(4):1-15. (Full Text in Persian)

8. Abbasi Vaskasi F. Role of spiritual intelligence and demographic variables in predicting marital satisfaction of married students. *Islam and Health Journal*. 2021;6(1):41-7. (Full Text in Persian)

9. Farahmand B, Fallah-Yakhdani MH, Vaziri-Yazdi S. Investigating the Impact of Intimacy Education Enriched by Islamic Teachings on the Satisfaction and Intimacy of Introverted Couples in Yazd, Iran. *Journal of Pizhūhish dar dīn va Salāmat (ie, Research on Religion & Health)*. 2019;5(4):48-60. (Full Text in Persian)

10. Zohar D, Marshall I. *SQ: Connecting with our spiritual intelligence*: Bloomsbury Publishing USA; 2000.

11. Shojaei MS, Janbozorgi M, Asgari A, Gharavirad SM, Pasandideh A. The Application of Semantic Fields Theory in the Vocabulary Studies of Personality Structure based on the Islamic Sources. *Studies in Islam and Psychology*. 2015;8(15):7-38. (Full Text in Persian)

12. Glaser BG. The constant comparative method of qualitative analysis. *Social problems*. 1965;12(4):436-45.

13. Majlisi MB. "Bihar al-Anwar" (Beirut Edition). Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-Arabi; 1982.

14. Tamimi Amadi AWiM. "Gurar al-Hikam wa Durar al-Kalim". Qom: Dar al-Kitab al-Islami; 1989.

15. Farhoush M. Developing a Spiritual Intelligence Training Package with an Islamic Approach in Dealing with Pervasive Diseases such as Covid-19. *Journal of Pizhūhish dar dīn va Salāmat*. 2022;8(SI):114-28. (Full Text in Persian)

16. Rafieihonar H, Jan Bozorgi, M, Passandideh, A, Rasoul Zade Tabatabaie S. A Review of Self-Control Construct according to Islamic Thought. *Ravanshenasi Wa Din*. 2025;7(3):5-26. (Full Text in Persian)

17. Azkhosh M, Salimi G, Jafari P, Mersa R. The relationship between moral intelligence and attitude towards extramarital relationship with the mediation of perfectionism in married men. *Social Psychology Research*. 2024;13(52):69-84. (Full Text in Persian)

18. Famil Motaghi B, Goudarzi M, Kakabaraei K. Development of a Causal Model of Marital

از همه کسانی که در انجام این پژوهش یاریگر پژوهشگران بوده‌اند تشکر و قدردانی می‌شود.

ملاحظات اخلاقی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این مقاله مستخرج از رساله مقطع دکتری مؤلف سوم با عنوان «تدوین مدل مفهومی هوش معنوی همسران بر اساس قرآن و حدیث و ساخت بسته آن جهت ارتقای رضایت زناشویی» است.

حامی مالی

بنا بر اظهار مؤلفان مقاله، این پژوهش با هزینه شخصی مؤلفان نگاهشته شده است.

تضاد منافع

مؤلفان مقاله هیچ‌گونه تضاد منافی درباره این پژوهش گزارش نکرده‌اند.

مشارکت مؤلفان

همکاری در تدوین روش پژوهش و تجزیه و تحلیل داده‌ها: مؤلف اول؛ مشاور پژوهش و همکاری در جمع‌آوری داده‌ها: مؤلف دوم و نگارش تمامی بخش‌های مقاله: مؤلف سوم.

References

- Heydari H, Kimiaee SA, Khooyi Nezhad G, Mashhadi A. The effectiveness of divorce prevention counseling model on marital satisfaction in early marriages. *Medical Journal of Mashhad university of Medical Sciences*. 2020;63(1):2249-58. (Full Text in Persian)
- Kulayni M. "Al-Kafi" (Islamiyya Edition). Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya; 1986.
- The Holy Quran. Translated by: Hossein Ansarian. Tehran: Dar al-Quran al-Karim; 1944.
- Eghbali A, Azimi M, Atayi F. The Relationship of Religious Beliefs and Communication Skills with Marital Satisfaction in Married Teachers. *Journal of Pizhūhish dar dīn va Salāmat (ie, Research on Religion & Health)*. 2023;9(2):66-75. (Full Text in Persian)
- Naghsh Z. Prediction of Marital Satisfaction Based On Happiness, Hope, Spiritual Intelligence and Interpersonal Forgiveness in Couples. *International Journal of Medical Investigation*. 2024;13(3):88-98.

Forgiveness based on Emotional Intelligence and Spiritual Intelligence with a Mediating role of Differentiation. RBS. 2021;19(3):529-39. (Full Text in Persian)

19. Asgari P, Makvandi B, Koraei A. The structural relationships of problem solving skills and spiritual intelligence with internet addiction tendency according mediating role of rumination. Journal of Psychological Science. 2022;21(114):1251-64. (Full Text in Persian)